

A SZÁZADOK 1968. ÉVI 3—4. SZÁMÁRÓL

A folyóirat e száma, mint általában a kettős számok, nagyobbrészt tanulmányokat, közleményeket tartalmaz, s kisebb terjedelem jut az ún. információs rovatoknak.

Az első tanulmány *Kirschner Béla*: A Tanácsköztársaság kormányzótanácsa lemondásának hatása c. írása, mely a közelmúltban a Kossuth Könyvkiadónál megjelent kismonográfia egy fejezete. A szerző bizonyítja, hogy a szakszervezeti kormány megalakulásakor közreadott kiáltvány nem tisztázta az augusztus 1. utáni helyzetet, nem szólt arról, hogy lényegében a proletárdiktatúra megsemmisüléséről van szó. A tanácsokhoz és a pártszervezetekhez érkezett táviratok, levelek tanúsítják, hogy a lakosság azt hitte: nem rendszer-, hanem csak kormányváltásról van szó. Kirschner Béla elsősorban a román arcvonal menti falvak helyzetét elemzi, s kimutatja, hogy a régi rend, illetve a falusi burzsoázia csak a megszálló csapatokat követően kerülhetett ismét hatalomra. Ez is bizonyítja, hogy jelentős forradalmi erők voltak itt. Voltak természetesen helységek, ahol nem lehetett megakadályozni az ellenforradalmi erők azonnali előretörését, s a hadseregben is nem kis számmal voltak olyan alakulatok, ahol a kormányzótanács lemondása rohamosan meggyorsította a hadsereg bomlási folyamatát. Mindez igen hozzájárult ahhoz, hogy a királyi román csapatok megszállhassák a fővárost.

Márkus László: Kászonyi Dániel című tanulmánya az igen hányatott életű forradalmár vázlatos életrajza. Kászonyi 1848 tavaszán felajánlja szolgálatait Kossuthnak: Kossuth titkos megbízottja több külföldi tárgyaláson. 1849-ben

Hamburgba, majd Londonba emigrált, az emigráció balszárnyának tagja, kapcsolatban áll Mazzinivel és más forradalmi demokrata körökkel. Megismerkedik a szocialista tanokkal. 1861-ben Kossuth megbízásából hazatér, egy ideig nevelősködik, majd a kiegyezés után — kiábrándulva a kiegyezésből — ismét külföldre megy. Messzebb lát, mint az emigráció általában, nem reked meg az egyoldalú függetlenségi ideológia hangoztatásánál. Lipcsében telepszik meg, itt írja német nyelven emlékiratait. Hazatérése után elvállalja a *Munkás Heti Krónika* szerkesztését, majd az Általános Munkáspárt megalakulása után a *Népszava* szerkesztője lesz. Igen rossz körülmények között, majd csaknem éhezés közepette hal meg 1886-ban. Mint a szerző levonja a tanulságot: Kászonyi életútja a magyar forradalmár tragikus sorsa, mely jól mutatja a magyar progresszió sorsát is.

Dolmányos István a dualizmuskori magyarosítás egyik legismertebb dokumentumát, a mindeddig történeti irodalmunkban elemzés nélkül maradt Lex Apponyit, azaz az 1907-es iskolatörvényeket írja le és mutat rá a dualista sovinezta magyar koncepciójú politikára. A tanulmány bemutatja a törvények előzményeit, hogy miért volt „szüksége” a dualista kormányzatnak a törvények megalkotására, majd kimutatja, hogy ezek lényegében egységes irányítás alá vonták a népoktatást, több száz nemzetiségi iskolafenntartó kezéből kivették a nemzetiségi iskolát. Ott kényszersegélyt állapított meg, s ennek „fejében” meghatározott oktatási feltételeket erőszakolhattak az iskolára. Az udvar természetesen ezt az alkalmat is megragadta, hogy to-

vább szítsa a nemzetek, illetve nemzetiségek közötti ellentéteket. A nemzetiségek reagálása a törvényekre különböző volt. A nemzeti egyház nélküli szlovákok aránylag kis ellenállást tanúsítottak, a románok viszont szerfölött erőset. Ez utóbbi egyébként igen eredményes is volt a románok szempontjából. A szerb politikusok — eltérően a románoktól, akik a Habsburgok iránti lojalitás szellemében tiltakoztak a törvények ellen — össze tudták kapcsolni jogos, a magyarokkal szembeni követeléseiket a Habsburg-ellenességgel. A magyar úri politika azonban „ezt az egyetlen barátot” is elriasztotta. A nemzetiségek a magyar politikai erők közül egyedül a szociáldemokratákat érezhették magukhoz közel. Végül a szerző megvizsgálja a törvények bevezetésének hatását, a nemzetiségi tanítók ellen hozott intézkedéseket stb. Megállapítja, hogy a törvények lényegében véve nem érték el céljukat, mert a nemzetiségi ellenállás és más tényezők miatt nem tudta felszámolni a nemzetiségi iskolák törzsszállományát. A sovinszti iskolapolitikai akció vereséget szenvedett.

A XIV. századi falvak lélekszámának csökkenése általános európai jelenség volt. E nagyméretű demográfiai változás okait igyekszik konkrét példán — egy 1343-ban a Puger-Theniersi baillage területén végrehajtott összeíráson — bemutatni *Sz. Jónás Ilona*. (A középkori falvak elnéptelenedésének kérdéséhez egy provencai baillage 1343. évi összeírása alapján.) Az összeírás közvetlenül megelőzte a nagy pestis-járványt, tehát az, hogy 1323—43 között 23 község lélekszáma 35%-kal csökkent, mindenképpen belső okokra vezethető vissza. Ezek: a termőterület részbeni kimerülése, az állattenyésztés „elszegényedése”. Az állszegényedettek aránya: 35,5%. Ha emellé azt is számításba vesszük, hogy a vizsgált húsz év alatt a birtokok 16%-a gazdát cserélt, akkor világosan láthatóvá válik az erős társadalmi differenciálódás folyamata.

A Közlemények rovatban olvashatjuk *Niederhauser Emil* összefoglalóját, amelyben beszámol azokról az újabb adatokról, amiket a szovjet történészek az utóbbi években a felszínre hoztak a 49-es orosz cári seregben meglevő magyar-szimpatáiról. A hadtörténeti szempontból is érdekes írás erénye, hogy a rokonszenv-megnyilvánulások eddigi

ismert tényei után más típusú, a hétköznapi élethez sokkal közelebb álló tényanyagot tár fel, s ezzel a magyar történetírásban hol mostohán kezelt, hol eltűzött gondolatot hiteles anyagokkal támasztja alá.

Ságvári Ágnes a bécsi levéltárakból előkerült iratokat közül Kun Béla Szovjetunióba szökésével kapcsolatban. Az osztrák kormánynak kényelmetlen volt Kun Bélának ausztriai tartózkodása, és ezért a magyar forradalmárokat igen szívesen segítette volna abban, hogy a Szovjetunióba kerüljenek. Az akció lebonyolításának legfontosabb iratanyaga a bécsi levéltár „Kun-dossziájában” megmaradt, s a szerző e most közölt dokumentumok, részben pedig a kérdéshez kapcsolódó irodalom alapján bevezetőjében felvázolja az akkori nemzetközi és osztrák belpolitikai helyzetet.

Szinte teljesen tisztázatlan a magyar értelmiség kialakulásának története. *Szabolcs Ottó* készülő nagyobb monográfiájának egy fejezetét közli most e tárgykörben, amely bő statisztikai és irodalmi anyagra támaszkodva adja a kiegészítés utáni értelmiségi-tisztviselői réteg számszerű alakulását és az értelmiség feltöltődésének fő forrásait.

Gulyás József a századforduló magyarosításának tényeit sokoldalú — nyelvészeti, etnográfiai, történeti — vizsgálatnak veti alá.

A Vita rovatban *Kristó Gyula* vitakozik néhány ponton Csóka Lajos 1967-ben megjelent monográfiájával, miközben elismeri és méltatja a tudós szerző könyvének érdemeit. (Megjegyzések középkori historiográfiánkhoz). *Vámos Ferenc*: Az újkori magyar építészet peridizációjáról címmel Zádor Annának a *Századok* 1967. évi 3—4. számában megjelent írásával polemizál. *Csurdi Sándor és Szász Zoltán* pedig a 6 kötetes Magyar Irodalomtörténet vitájáról készítettek összefoglaló beszámolót.

A néhány évvel ezelőtt a társadalomtudományi viták központjában álló népi demokratikus átalakulás kérdéseiről *Vályi Nagy József* ír. Összefoglalja azokat az álláspontokat, amelyek a szovjet történeti, filozófiai, jogi irodalomban keletkeztek az 50-es évek eleje óta az európai népi demokratikus országok 1945 utáni fejlődésére vonatkozóan. A forradalom jellegéről, a népi demokratikus fejlődésről ír elsősorban, illetve e két kérdéscsoport köré vonja össze a különböző szerzők mondandóját.

A Történelmi Társulat és a *Századok* múltjából rovatban *Fr. Bokes*, a nemrég elhunyt kiváló szlovák publicista és történész tollából jelent meg tanulmány: Szlovák témák és szlovák munkatársak jelentkezése a *Századok* hátsójain (1867—1918) címmel. A szerző a magyarországi szlovák családokból származó történetírókat is a szlovák történetírás múltjába számítva igyekszik számba venni minden olyan íróat, aki a jelzett időszakban írt valamint a *Századokba*. Munkája elsősorban a szlovák nemzeti kultúra múltjának, annak méltatásának van szentelve.

Igen érdekes *Eperjessy Géza* összefoglalója a francia történelemtanításról, amely a szerző személyes ismereti anyagán és a francia történelemtan-

könyveken alapszik. Vácolja a különböző fokú oktatási intézmények történelemoktatását, majd összefoglalja: hogyan írnak a francia tankönyvek Magyarországról történetéről.

A tanulmányokat, közleményeket a Történelmi irodalom, a Folyóiratok és krónika követi. Itt nekrológot olvashatunk az 1967-ben elhunyt Vaso Bogdanovról, beszámolót a helytörténelmi folyóiratok munkájáról tartott ankétról, valamint összefoglalókat a jugoszláviai Omladina-konferencia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem ünnepi üléséről, majd H. Balázs Éva és Káldy-Nagy Gyula kandidátusi disszertációjának vitájáról. A számot az 1966. július 1—december 31 közötti időszak történelmi bibliográfiája zárja.

Glatz Ferenc